

Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikasına İlişkin Durum Değerlendirmesi

Osman BALABAN

Bu yazıda, yazarın ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması Programında 2000 yılında tamamlanan "Critical Evaluation of Organised Industrial Estates in Turkey" isimli yüksek lisans tezi kaynak olarak kullanılmıştır. Türkiye'de OSB politikasının eleştirel bir değerlendirmesinin yapıldığı çalışmada, politikanın hedefleri ve pratik durum arasındaki uyum düzeyi incelenerek uyumsuzlukların nedenleri tartışılmaktadır. Makalede kullanılan veriler 1999 yılı sonu itibarıyla olan veriler olmakla birlikte verilerin güncellenmesi durumunda, yazıda öne sürülen tezlerin geçerliliğini yitirmeyeceği düşünülmektedir.

Giriş

Ekonomik kalkınma hedefinin ve programlarının içerdiği önemli politikalardan birisi de sanayinin teşviki ve gelişimi olmuştur. Sanayi sektörünün gelişimini hedefleyen mali ve mekansal politikalar/teşvikler, gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak hemen her ülkenin kalkınma programları dahilinde yer almıştır. Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) de benzer amaçlı bir politika olarak yüzyılı aşkın bir süredir gündemde bulunuyor. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler kalkınma ve sanayileşme hedefleri doğrultusunda, OSB'lerin kuruluşuna özel önem atfetmişlerdir.

İlk örnekleri 19. yy sonlarında İngiltere ve Kuzey Amerika'da görülen sanayi bölgeleri uygulaması, II. Dünya Savaşı sonrasına kadar yavaş bir gelişme göstermiştir. 1869 yılında İngiltere'de

kurulan Trafford Park, OSB'lerin ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Bredo 1960: 9). İlk örnekler verimlilik ve kar artışını esas alan özel sektör yatırımları biçiminde piyasa-odaklı uygulamalar olmuştur. 1950'ler ile birlikte OSB kavramının içeriği ve uygulaması farklı bir bakış açısı ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra OSB politikası bir yandan girişimciler açısından teşvik olma özelliği taşıırken diğer yandan da sanayinin mekansal gelişimini düzenleme aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu, firmaların belirli bir mekanda yığılmalarından kaynaklanan dışsallıkların ve ölçek ekonomilerinin bir sonucudur.

Ölçek ekonomileri, mekanda toplulaşan firmalara arsa ve altyapı başta olmak üzere pek çok hizmetin toplu olarak sunulması ile gerçekleşen maliyet düşüşleri ve tasarruflar olarak tanımlanabilir. Dışsal ekonomiler ise firmaların faaliyet gösterdikleri ekonomik çevre ile ilgilidir. Bu ekonomiler, belirli bir mekanda yoğunlaşan firmalar arasında; teknoloji, üretim teknikleri, pazar koşulları, hammadde ve benzeri konularda gerçekleşen transferler sonucunda oluşan birikimler/yararlar olarak tanımlanırlar (Bredo 1960: 32). Ölçek ekonomilerin ve dışsallıkların OSB'lerin kurulmasını düzenleyen kurumlar ve bölgede yer alan firmalar açısından önemli avantajlar oluşturduğu söylenebilir.

Öncelikle firmalar açısından bakıldığında OSB'lerde yer seçmenin, gerekli alt ve üstyapıları tesis edilmiş endüstriyel arsayı düşük maliyetle elde etme olanağı yarattığı açıktır. Arsa elde etme maliyetini karşılayabilecek güce sahip firmaların

Osman BALABAN: 1996 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden Lisans, 2000 yılında Kentsel Politika Planlaması Programından yüksek lisans derecesi aldı. Halen ODTÜ Şehir Planlama Bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir. 1998 yılından beri Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu üyeliği yapmaktadır.

doğru yer seçimi yapmak konusundaki olası tecrübe ve bilgi eksikliğinden kaynaklanacak sorunlar da OSB'ler bünyesinde yer alarak giderilebilecek bir durum olarak gündeme gelir. OSB'lerde firmaların birlikteliğinin getireceği dışsal yararlar ve ekonomiler firmalar açısından geçerli olan diğer avantajlar olarak ortaya çıkar. Firmalar, üretim teknikleri, pazar koşulları, hammadde olanakları gibi üretim süreci açısından önemli kazançlar sağlayacak ve karlılık oranlarında artış ile sonuçlanabilecek bilgiye aynı ortamda buldukları diğer firmalar ile etkileşimleri sonucunda ulaşabilirler. OSB'lerde yer almanın firmalar açısından yarattığı diğer bir avantaj ise, aynı sektörde faaliyet gösteren ve üretim sürecinin belirli aşamalarında ortak çalışan firmaların; ulaşım, iletişim ve mal aktarımı alanlarında elde edecekleri tasarruflardır.

Düzenleyici kurumlar açısından bakıldığında ise, öncelikle OSB'lerin sanayinin planlı yerleşiminin düşük altyapı maliyetleri ile sağlanması sonucunu getireceği açıktır. OSB'lerinin düzenleyici kurumlara sanayi gelişimini belirli hedefler doğrultusunda yönlendirme olanağı sağlaması da bir diğer avantaj olarak belirtiliyor (Bredo 1960). Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi ya da gelişme potansiyeli taşıyan bölgelerde bu potansiyelin aktive edilmesi gibi hedeflere ulaşmak için OSB'lerden yararlanılması, ilgili yazında tartışılan önemli konulardan birisidir. OSB'lerin düzenleyici kurumlara getirdiği bir diğer avantaj

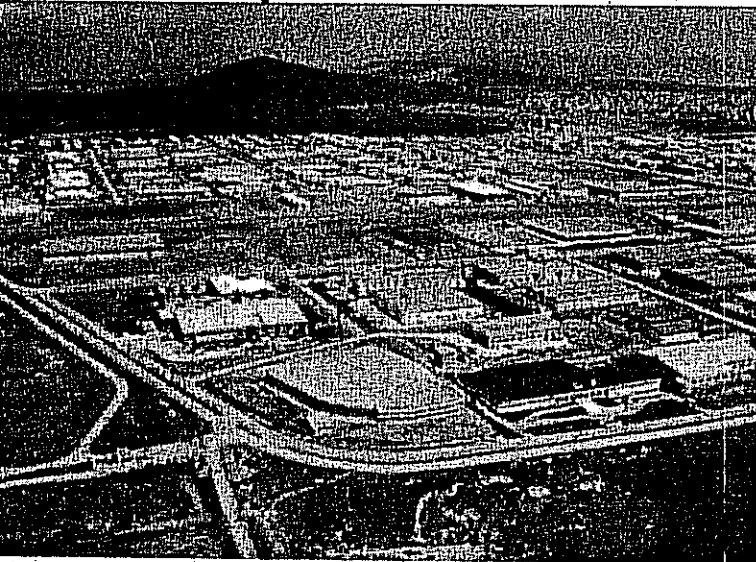
ise, OSB'lerin düzenli ve planlı kentsel gelişme doğrultusunda kullanılacak bir araç olmasıdır. Sanayinin düzensiz ve plansız yerleşimi sonucunda oluşabilecek kentsel sorunların giderilmesi için OSB'lerden yararlanmak mümkün olabilmektedir.

Buraya kadar dile getirilen avantajlar OSB'lerin firmalar açısından cazip merkezler olması koşulluna bağlıdır. Firmalar OSB'lerde yer seçmeyi kendileri açısından yararlı kabul ettikleri takdirde bu politikanın hem bir teşvik hem de düzenleme aracı olma işlevi öne çıkabilecektir. Bu işlevlerin öne çıkmasında ise OSB kurulması kararı tek başına belirleyici olamamaktadır. OSB politikası, destekleyici başka politika ve düzenlemeler ile birlikte yürütülmediği ve politika iç dinamikleri göz önünde bulundurularak tutarlı bir biçimde tasarlanıp uygulanmadığı takdirde pratiğin beklenenden kaçması muhtemeldir. Beklenen ile pratiğin olası ve şiddetli uyumsuzluğu ise kamu eliyle yürütülen politikalarda kamusal kaynakların akılcı olmayan biçimde kullanılması sonucunu doğurmaktadır (Blackman 1995: 6).

OSB Politikasının Hedefleri Neler Olmuştur

Buraya kadar OSB'lerin gerek firmalar gerekse düzenleyici kurumlar açısından taşıdığı öneme değinildi. Bu önemden hareketle OSB kurulması süreci belirli hedefler doğrultusunda tasarlanan bir politika olarak pek çok ülke gündeminde yerini almıştır.

Ülkeler arasında farklılıklar göstermekle birlikte, OSB politikası ile hedeflenenleri dört grup halinde ele almak mümkündür. Öncelikle OSB'lerin girişimciler açısından sağladığı olanaklar kaynak alındığında OSB politikasının hedeflerinden birisi, endüstriyel gelişimin, girişimcilere düşük maliyetli arsa tahsisi ile teşvik edilmesi olmuştur. Bu hedef kimi ülkelerin (Porto Riko ve Hindistan gibi) özgün bağlamında küçük ve orta ölçekli işletmelerin teşviki biçimde formüle edilmiştir. OSB'lerin mekansal düzenleme aracı olabilme özelliğinden hareketle, sanayinin az gelişmiş bölgelere kaydırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi politikanın bir diğer hedefi (İngiltere ve Hindistan gibi) olarak göste-

ılmaktadır. Bu hedef yine kimi ülkelerde (İngiltere ve Porto Riko gibi) işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde istihdam olanakları yaratmak biçiminde de değerlendirilmiştir. OSB politikasının bir diğer hedefi ise işletmelerin plansız ve düzensiz yerleşimini önleyerek kentsel gelişmenin düzenli bir biçimde gerçekleştirilmesine katkı sağlanması (Amerika ve İngiltere gibi) olmuştur (Bredo 1960; Alexander 1963; Goss 1962).

OSB'lerin Türkiye'de uygulanması planlı kalkınma dönemi ile birlikte başlamıştır. Her ne kadar uygulamanın ilk örneği olan Bursa OSB'nin kuruluş çalışmaları Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı öncesine tekabül etse de, OSB kavramı ilk kez birinci planda yer almış ve yasal meşruiyetini kazanmıştır (Ardoğan 1983: 53). Birinci plan döneminden itibaren ise, kalkınma plan ve programlarında OSB'ler ile ilgili kararlara ve politikalara yer verilerek kavramın ülke genelinde uygulanmasına başlanmıştır. Kalkınma planlarında yer alan kararlar incelendiğinde, OSB politikası için Türkiye'de üç farklı hedeften söz etmek mümkün. Bunlar, uluslararası deneyimlerin gösterdiği hedefler ile koşutluk göstermektedir.

Kalkınma planlarında OSB'lerin hem teşvik edici hem de düzenleyici olma özellikleri esas alınmış ve hedefler de bu doğrultuda belirlenmiştir. İlk olarak OSB'ler, girişimcilere planlı ve altyapılı arsa sağlanması ile sanayi sektörü için fiziki bir teşvik unsuru olarak değerlendirilmiştir. Planlı kalkınma dönemi ile birlikte sanayi sektörü için getirilen vergi ve gümrük muafiyetleri, düşük faizli ve uzun vadeli krediler gibi teşvikler yanında OSB'ler de mekansal teşvik olarak tasarlanmıştır. Kalkınma planlarında açıkça vurgulanan hedeflerden birisi de sanayinin az gelişmiş bölgelere yaygınlaştırılması, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesidir. Türkiye'de OSB'ler ile hedeflenen üçüncü konu ise düzensiz ve plansız sanayi kuruluşlarının planlı yerleşimi sağlanarak planlı kentsel gelişmeye katkı yapılması olmuştur (Çezik ve Eraydın 1982: 3).

Politikanın Kapsamı

Görüldüğü üzere, OSB politikası ile önemli ve çoğul hedeflere ulaşılması amaçlanmaktadır. Sanayinin teşviki, bölgeler arası eşitsizliklerin

giderilmesi, planlı kentsel gelişmenin sağlanması gibi genel ve önemli hedeflere ulaşılması için OSB politikasından yararlanılması, gerek Türkiye'nin gerekse diğer ülkelerin gündemlerinde yer almış ve almaya devam eden bir konudur. Kuşkusuz, OSB'lerin istenilen hedeflere ulaşmadaki etkinliği salt kendilerinden menkul değildir. Bir başka deyişle, bir alanın OSB kullanımı için kamulaştırılması ve bu alanın gerekli altyapı hizmetleri ile donatılması sonucunda hedeflere ulaşılmasını beklemek büyük ölçüde iyimserlik taşımaktadır. OSB politikası hedefleri göz önünde bulundurularak, iç dinamikleri doğrultusunda tutarlı bir biçimde tasarlanmalı, uygulanmalı ve gerektiğinde başka politik araçlar ile de ilişkisi kurularak desteklenmelidir. Bu noktada, OSB politikasının tasarlanması ve uygulanması sürecinde önem arz eden iç dinamiklerin neyle olduğu tartışılmalıdır. Konum, süre, OSB'nin özellikleri bu süreçte titizlikle ele alınması gereken konulardır. Ayrıca sürecin etkin bir biçimde planlanması da oldukça önemlidir.

Konum

OSB'nin yer alacağı konumun/bölgenin belirlenmesi OSB politikasının önemli aşamalarından birisi olarak belirtiliyor. OSB'nin sürekliliğinin ve dolayısıyla da kamusal kaynakların etkin kullanımının sağlanması, konuma sıkı sıkıya bağlıdır. OSB'nin kurulacağı bölgenin ya da bölge içindeki yerin belirlenmesi, önemli olduğu kadar karmaşık bir süreç olarak da tanımlanmaktadır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken hususlar şu şekilde belirtilmektedir:

- *Seçilecek konum, ulusal ve uluslararası pazarlara yakınlık ve gelişkin ulaşım olanakları gibi özelliklere haiz olmalı,*

- *Konum, nitelikli işgücü ve hammadde gibi önemli üretim koşullarının düşük maliyet ile sağlanmasına imkan vermeli,*

- *OSB'nin yer alacağı bölgede, sanayinin belirli bir gelişmişlik düzeyi göstermesi ve sanayi gelişimi yönünde bir potansiyel bulunması,*

- *Konum, firmaların ve nitelikli işgücünün bölgeye gelmesini cazip kılacak nitelikte ve düzeyde endüstriyel, kentsel ve toplumsal olanaklar barındırmalıdır (BM 1978: 22).*

Konum ile ilgili bu ölçütlerin, OSB politikasının

Kalkınma planlarında OSB'lerin hem teşvik edici hem de düzenleyici olma özellikleri esas alınmış ve hedefler de bu doğrultuda belirlenmiştir.

OSB politikası destekleyici başka politika ve düzenlemeler ile birlikte yürütülmediği ve politika iç dinamikleri göz önünde bulundurularak tutarlı bir biçimde tasarlanıp uygulanmadığı takdirde pratiğin beklenenden kaçması muhtemeldir.

özellikle bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedefi düşünüldüğünde, bu hedefin gerçekleşmesinin olanaksızlığına işaret ettiği düşünülebilir. Az gelişmiş bölgelerde anılan nitelikleri taşıyan bir yerin belirlenmesi oldukça zordur. Bu gibi durumlarda OSB kurulması düşünülen bölgenin taşıdığı olumsuzlukları gidermeye yönelik başka düzenleme mekanizmaları ve teşvik sistemlerinin, OSB politikası ile eşgüdümlü bir biçimde devreye sokulması gereği gündeme gelmektedir (BM 1978: 22). OSB politikası ile bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedefleniyor ise, söz konusu bölgenin; ulaşım olanakları, işgücü pazarının niteliği, pazarlara yakınlık ve kentsel hizmetler gibi özellikler açısından geliştirilmesi de en az OSB kurulması kadar önemli hale gelir.

OSB'nin Özellikleri

OSB'ne ilişkin yapılan tanımlar üzerinden giderek bu bölgelerin, çeşitlendirilmesinde etkili olan ve politikanın hedefleri ile tutarlı nitelikte bölgeler oluşturulmasını sağlayacak bazı özelliklerini belirlemek olanaktır. Bu özelliklerin farklılaşması ve farklılıklar arasında yapılacak tercihler sonucunda bölge tipolojisinde de farklılaşmalar yaratabilir. Bu da politikanın hedefleri ile tutarlı bir ilişki gösteren nitelikte, farklı tür bölgelerin oluşturulması olanağını yaratır. OSB'lere ilişkin bu özellikler; bölgenin büyüklüğü, firma büyüklükleri, firmaların sektörel yapıları ve bölge bünyesinde sunulacak hizmetler olarak tanımlanabilir.

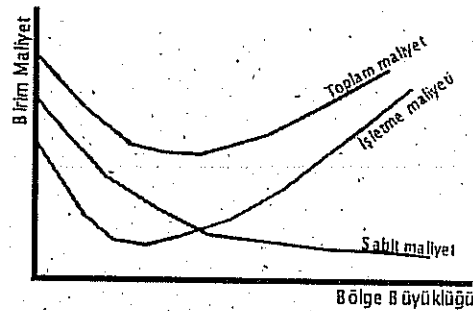
Bölge Büyüklüğü

OSB'nin büyüklüğü, ölçek ekonomilerinin işlerlik kazanması için önemli bir özelliktir. Daha önce de belirtildiği gibi, OSB'lerin hem firmalar hem de düzenleyici kurumlar açısından getirdiği avantajların kaynaklarından birisi ölçek ekonomileridir. Firmalar açısından teşvik olma özelliği taşıyacak bir OSB, ölçek ekonomilerini sağlamak durumundadır. Bu, aynı zamanda OSB'lerin düzenleme aracı olma özelliğine de işlerlik kazandırır. Ölçek ekonomilerinin sağlanması ise bölgenin büyüklüğü ile sıkı bir biçimde ilişkilidir. OSB'nin büyüklüğü, ölçek ekonomileri yaratacak bir uygunluk (optimality) sunmalıdır.

Bölge büyüklüğünün uygun (optimal) oluşu, iki

tür maliyet üzerinden açıklanabilir. Bunlar, OSB'lerin kurulmasında gündeme gelen sabit maliyetler ile işletme maliyetleridir. Bölgenin büyüklüğü ile sabit maliyetler arasında ters bir ilişki gözlenmektedir. Bölge ne kadar büyük ise sabit maliyet de o oranda düşük olmaktadır. Ancak işletme maliyeti açısından durum daha farklıdır. İşletme maliyeti bölgenin belirli bir büyüklüğüne kadar azalan ve o büyüklükten itibaren ise artan bir özellik gösterir.

Grafik 1: OSB'nin Uygun (Optimal) Büyüklüğü

Grafikten de anlaşılacağı üzere, sabit ve işletme maliyetlerinin birleşimi olan toplam maliyet belirli bir büyüklüğe kadar azalırken, bir noktada büyüklüğün artması ile artan bir yapıya evrilmektedir. Bu durumda uygun büyüklük, maliyetin en aza indiği büyüklük aralığında kalmaktadır (Forbes, 1974: 204). OSB politikası kapsamında, uygun büyüklüklerin hangi aralıklarda gerçekleşeceğinin belirlenmesi ve bölgelerin bu büyüklükler için tasarlanması önemli bir aşama olarak gündeme gelmektedir.

Uygun büyüklük ise evrensel bir özellik göstermez. Yerel koşullar, uygun büyüklüklerin belirlenmesinde etkilidir. Arsa maliyeti, altyapı tesis maliyeti gibi bir anlamda yerele endeksli koşullar uygun büyüklüklerin farklılaşmasını doğurmaktadır. Ayrıca, bölgede yer alacak firmaların büyüklükleri ve sektörel yapıları, sunulacak hizmetlerin niteliği gibi konular da uygun (optimal) büyüklüklerin göreceli oluşunu destekleyen parametrelerdir. Bu nedenlerle OSB politikası, yerel koşulların ve OSB'nin diğer özelliklerinin dikkate alınması ile uygun büyüklüğün belirlenmesi sürecini içermelidir.

Firma Büyüklükleri

OSB'ler bünyesinde yer alacak firmaların büyüklüklerinin belirlenmesi, daha çok politikanın amaçları doğrultusunda belirlenmesi gereken bir süreçtir. Firma büyüklükleri itibariyle OSB'lerin farklılaşması üç şekilde olabilir. Sadece küçük ve orta boy işletmelerin yer aldığı bölgeler, sadece büyük ölçek işletmelerden oluşan bölgeler ya da her ölçekte firmanın yer aldığı karma bölgeler biçiminde. Bu belirleme süreci politikanın hedefi ve yerel koşullar doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

Firmaların Sektörel Yapıları

Bu özellik itibariyle iki tür bölgeden söz edilebilir. İhtisaslaşmış OSB'ler ve farklılaşmış OSB'ler. İhtisaslaşmış OSB'ler aynı üretim kolunda faaliyet gösteren firmaların birlikteliği esasına dayanmaktadır. İhtisas OSB'ler, farklılaşmış bölgelere kıyasla dışsallıkların daha fazla işlerlik kazanabildiği bölgelerdir. Bir sektörde faaliyet gösteren firmaların birlikteliğinin ve bu sektörde karlılığın artışının hedeflendiği koşullarda ihtisas OSB'lerden yararlanılması gündeme gelebilir. Ancak sektörel kriz durumlarında ise kriz durumundaki sektörde ihtisaslaşmış OSB'nin işlerliğini yitirebileceği açıktır. Bu da örneğin, bir bölgedeki işsizliğin giderilmesi ya da az gelişmiş bir bölgede gelişimin sağlanmasını hedefleyen bir OSB politikasının olumsuzlukla sonuçlanması sonucunu doğurabilecektir. Bu örnek, OSB'nin ihtisaslaşmış ya da farklılaşmış bir bölge olup olmayacağı sorusunun yine hedefler ile ilişkili bir biçimde belirlenmesini önemli kılıyor.

Bölgede Sunulacak Hizmetler

OSB bünyesinde sunulacak hizmetler kapsamında üç tür farklılaşma gözlenmektedir. Bunlardan ilki, girişimcilere gerekli altyapı hizmetleri tesis edilmiş arsanın tahsisinin yapıldığı bölge türüdür. Bu yaklaşım, arsa tahsisinin ardından gerekli diğer üstyapıları girişimcilerin tamamlayabileceği varsayımını temel almaktadır. İkinci tür bölge ise gerekli altyapı hizmetleri tesis edilmiş arsaya ilaveten standart fabrika binalarının da yapılarak girişimcilere sunulduğu bölgelerdir. Son olarak, üçüncü model OSB'lerde ise, altyapılı arsa ve

binâ yanında çeşitli destek hizmetleri ve bunlara ilişkin donanımlar da düzenleyici kurum tarafından tesis edilerek bölgede yer seçecek girişimcilere sunulmaktadır. Bu tür bölgelerde banka, okul, postane, depolar benzeri hizmetler de bölge bünyesinde yer almaktadır.

Görüldüğü üzere, OSB'lerde sunulacak hizmetler kapsamında bir değerlendirme yapıldığında karar vericiler için üç farklı seçenek gündeme gelebilmektedir. OSB'lere ilişkin diğer özelliklerin tartışıldığı önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, sunulacak hizmetler açısından da karar verme de etkili olması gereken konu, OSB politikasının hedefidir. Sanayinin teşvikini ve/veya bölgesel gelişimin sağlanmasını hedefleyen politika kapsamında kaçınılmaz olarak, hemen her tür destek hizmetini içerecek türden bölgelerin seçilmesi beklenirken, sadece firmaların belirli bir mekanda bir araya getirilmesini hedefleyen politika kapsamında altyapılı arsa tahsisinin yeterli görülmesi beklenebilir.

Süre

OSB politikasının önemli dinamiklerinden birisi de uygulamanın hızlı ve kısa sürede gerçekleştirilmesidir. Firmalar açısından OSB'lerde yer seçmenin önemli avantajlarından birisi de yatırımlarda riskin azaltılmasıdır. Bu nedenle, politikanın hızlı ve kısa sürede uygulanabilirliği önemli bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgelerin kurulması süresinin kısalığı sürecin etkin finanse edilmesi ile de ilişkilidir. OSB politikasını uygulayan kurumlar açısından önemli bir diğer dinamik, sürecin etkin ve yerinde bir zamanlama ile finanse edilmesidir.

Planlama

OSB'lerin "planlı bölgeler" ya da "sanayinin planlı yerleşimi" olduğu biçimindeki ifadeler, OSB'lere ilişkin tanımların müttemim cüzleridir. Bölgelerin, planlı yerleşmeler olduğu gerçeği bile tek başına, OSB politikası kapsamında planlamanın önemini göstermektedir. Ancak politika kapsamında planlamaya ilişkin tartışmaların, sadece bölgelerin planlanması aşaması ile sınırlanmayacağı açıktır. Önceki bölümlerde, konum, OSB'nin özellikleri ve süre gibi parametrelere ilişkin açıklamalar değerlendiril-

Yerel koşullarda kimi zaman avantaj kimi zaman ise dezavantaj olarak tecelli eden farklılıklar, politikanın uygulanması sürecinde dikkate alınmalıdır.

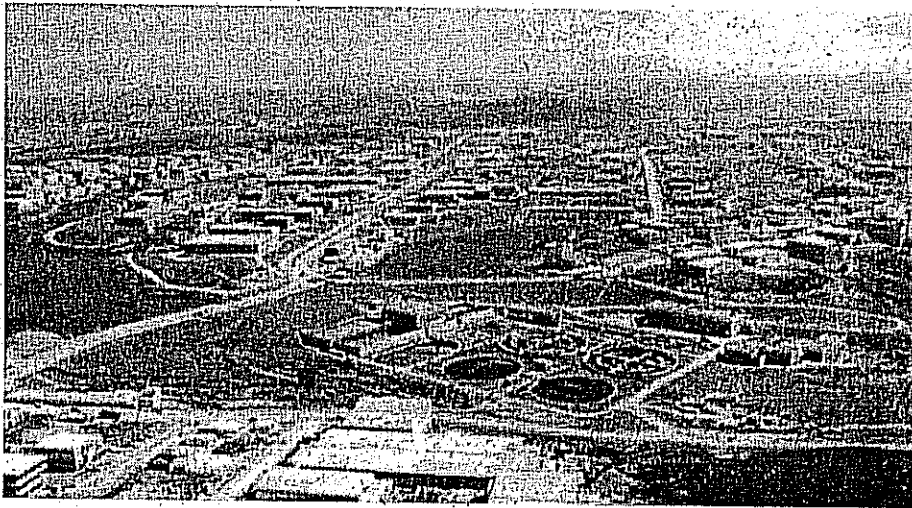
diğinde, OSB politikasının gerek biçimlendirilmesinde gerekse uygulanmasında etkin bir planlamaya gidilmesinin önemi anlaşılabilir. Konunun ya da OSB'nin özelliklerinin belirlenmesinde farklı yaklaşımlar geliştirilmesi olasıdır. Bu farklılaşmalar arasında nasıl bir tercih yapılacağı ise, politikanın hedefleri doğrultusunda belirlenmesi gereken bir durumdur. Yerel koşullarda kimi zaman avantaj kimi zaman ise dezavantaj olarak tecelli eden farklılıklar, politikanın uygulanması sürecinde dikkate alınmalıdır. Kurumsal örgütlenmelerin ve tekdüze yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi sonucunda politikanın her uygulamasının beklenen ve olumlu sonuçları yaratacağı iyimser bir bakış açısı olmaktan öteye gidemez. Bu nedenle politikanın her aşamasında, planlama etkin bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Bu, politikanın hızlı ve kısa sürede uygulanabilmesi için de gerekli bir koşul olarak değerlendirilebilir. Burada planlama ile anlatılmak istenen ise, salt bölgenin yapılaşma koşullarını ve düzenini belirleyen "fiziksel planlama" olmadığı açıktır. Bredo (1960: 63), sanayi bölgelerinin geliştirilmesinde -ister kamu ister özel sektör eliyle yapılsın-, planlamanın yaşamsal önemde olduğunu vurgulamaktadır. Politikadan beklenen tüm hedeflere ulaşılmasında önemli koşullardan birisinin, politikanın etkin biçimde planlanması olduğu açıktır.

OSB politikasının planlanması üç farklı aşama olarak değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, proje-öncesi planlama, ikincisi projenin planlanması ve sonuncusu ise, proje-sonrası planlama aşamalarıdır. Proje-öncesi planlama aşaması,

politikanın kapsamına ilişkin planlama aşaması olarak düşünülmelidir. Bu süreçte, öncelikle politikanın hedefi/hedefleri netleştirilmeli ve bu hedefler doğrultusunda konum ve OSB tipolojisinin belirlenmesi aşamaları gerçekleştirilmelidir. Proje planlaması süreci ise, öncelikle OSB'nin kurulacağı bölgenin mevcut planları ile OSB uygulamasının ilişkilendirilmesi aşamasını kapsamalıdır. OSB'nin seçilen konum içerisindeki yer seçimi de bu süreçte belirlenecek diğer bir aşamadır. Yine bu süreçte diğer bir aşama ise, sanayi bölgesinin yapılaşma düzeninin ve yapılaşma koşullarının belirlendiği OSB planını elde edilmesidir. Proje-sonrası planlama süreci ise, bölgenin uzun dönemli işletme ve denetim süreçlerine ilişkin planlamanın gerçekleştirildiği aşamadır. OSB'leri düzenleyen kurumlar süreçten bir geri kazanım ya da katkı bekliyorlar ise, belirtilen bu üçüncü aşama önem taşıyacaktır.

Politikanın Değerlendirilmesi

Bu bölümde, Türkiye'de OSB politikasının etkililik/başarı düzeyine ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır. Politikanın uygulanmasına ilişkin sonuçların, hedeflenenler ile ne denli bir uyum gösterdiği ve uyumsuzluk halinde bunun nedenleri üzerine bir tartışma yapılacaktır. Böyle bir tartışmada öncelikle açıklanması gereken konu, politikanın etkili ya da başarılı olma düzeyinin hangi ölçütler üzerinden gidilerek belirleneceğidir. Bu yazıda, Birleşmiş Milletler Teşkilatının (1978), gelişmekte olan ülkelerdeki OSB uygulamasının etkinliğini araştırdığı çalışmasında kullandığı ölçütlerden yararlanıl-

Doluluk oranları, OSB'lerin girişimciler açısından ne düzeyde cazip/çekici merkezler olduğunun göstergesi olarak ifade edilmektedir.

mıştır. Bu ölçütlerden ilki, OSB'lerin doluluk oranlarıdır. Doluluk oranları, OSB'lerin girişimciler açısından ne düzeyde cazip/çekici merkezler olduğunun göstergesi olarak ifade edilmektedir. Kullanılacak diğer ölçüt ise, politikanın hedeflerinin gerçekleşme düzeyidir. Bu inceleme ise politikanın hedeflerine ulaşmaktaki başarısını gösterecektir.

Mevcut Durum OSB Kararları

1962 yılından beri uygulanmakta olan OSB politikası kapsamında 1999 yılı sonu itibariyle alınan OSB kararı sayısı 263 olmuştur. Bu sayı; biten, inşaatı devam eden, kamulaştırma ve yer seçimi aşamaları gibi her aşamadaki OSB kararlarını içermektedir. 1999 yılı sonu itibariyle tamamlanmış OSB sayısı 47'dir. 149 adet OSB'nin inşaatı devam etmekte, 15'i kamulaştırma ve 52'si ise yer seçimi aşamasında bulunmaktadır. (Bkz: Tablo 1)

Bu kararların illere göre dağılımı incelendiğinde, Artvin ili hariç her il için verilmiş en az bir OSB kararı bulunmaktadır. Pek çok il için birden fazla OSB kararı bulunmaktadır. Birden fazla OSB kararı verilmiş iller, Marmara ve Ege bölgelerinde yoğunlaşmakta; Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yer alan iller için çoğunlukla bir adet OSB kararı bulunmaktadır. Tablo 2'de OSB kararlarının bölgelere göre dağılımı verilmektedir.

Süre

Türkiye'de OSB yatırımlarının tamamlanma süreleri incelendiğinde ciddi bir farklılaşma gözlenmektedir. OSB'lerin tamamlanma süreleri 3 yıl ile 18 yıl arasında değişmektedir. 9,8 yıl olan ortalama tamamlanma süresi ise oldukça uzun sayılabilecek bir süredir. 21 OSB ortalama altı sürelerde tamamlanırken, 25 bölgede süre ortalamanın üzerinde kalmaktadır. Tablo 3'de de görüldüğü üzere, OSB'lerin büyük bölümü 10 ila 14 yıl arası sürelerde tamamlanmıştır. Yalnızca dört adet OSB, en fazla dört yıl gibi uygun süreler içerisinde bitirilebilmiştir.

Türkiye'de OSB uygulamasının parsel düzeyinde sadece altyapı sunumunu kapsadığı ve fabrika inşaatlarını girişimcilerin gerçekleştirdikleri düşünülürse, bölgeye yerleşme süresinin daha da uzaması olasıdır. Veriler, uygulamanın özel durumlar dışında yavaş gerçekleştiğini göstermektedir.

Büyükölçüler

OSB'lerinin büyüklükleri de süreler de olduğu gibi farklılaşma göstermektedir. Bitirilen 47 OSB'nin toplam alanı 11039 hektardır. Bu bölgeler de büyüklükler 50 hektar ile 600 hektar arasında değişmektedir. Tüm bölge kararları incelendiğinde ise, farklılaşmanın boyutları daha da artmaktadır. 1999 yılı sonu itibariyle, en küçüğü 20 hektar ve en büyüğü ise 1850 hektar

Tablo 1: OSB Yatırımlarının Mevcut Durumu

	Sayısı	Yüzdesi	Toplam Yüzde
Bilmiş OSB'ler	47	%18	%18
İnşaat Halindeki OSB'ler	149	%57	%75
Kamulaştırma Aşamasındaki OSB'ler	15	%6	%80
Yer Seçimi Aşamasındaki OSB'ler	52	%20	%100
Toplam	263	%100	

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Tablo 2: OSB Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	Sayısı	Yüzdesi	Toplam Yüzde
Marmara Bölgesi	54	%21	%21
Ege Bölgesi	57	%22	%42
Akdeniz Bölgesi	24	%9	%51
İç Anadolu Bölgesi	43	%16	%68
Karadeniz Bölgesi	45	%17	%85
Doğu Anadolu Bölgesi	22	%8	%93
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	18	%7	%100
TOPLAM	263	%100	

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

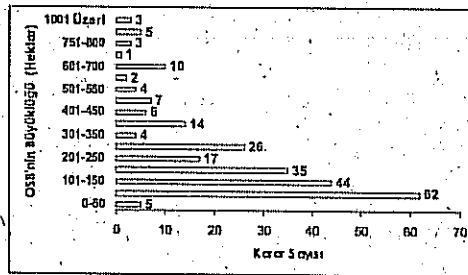
Tablo 3: OSB Tamamlanma Süreleri

OSB Adı	Süre	OSB Adı	Süre	OSB Adı	Süre
Bartın I	3	Bursa-M.K. Paşa	8	Samsun	12
Mersin-Tarsus II	3	Uşak I	8	Gaziantep I	12
Bursa	4	İzmir-Atatürk	8	Afyon I	12
Konya I	5	Trabzon-Arsin	9	Bolu I	13
Manisa I	5	İstanbul (Deri)	9	Çankırı-Korgun	13
Kırıkkale	6	Eskişehir I	10	Kütahya I	13
Meriç (Deri)	6	Bursa-İnegöl I	10	Malatya I	13
Manisa II	6	Bilecik I	10	Denizli	13
Kocaeli-Gebze I	6	Niğde	11	Çerkezköy I	13
Elazığ I	7	Aydın	11	Tokat I	14
Yozgat	7	Gaziantep II	11	Mardin	16
İskenderun I	7	Burdur I	11	Konya II	17
İsparta I	7	Mersin-Tarsus I	11	Antalya I	18
Şanlıurfa I	7	Çorum I	11	Adana I	18
Erzurum I	8	Ankara I	11	Ortalama	9,8
Eskişehir II	8	Kayseri I	11		

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

olan ve toplam 64267 hektar tutan OSB kararı alınmıştır. Grafik 2'de OSB'lerin büyüklükleri esas alınarak yapılan gruplama verilmiştir. OSB'lerin önemli bir bölümü 50 ila 300 hektar arasında büyüklüğe sahiptir. 300 hektarın üzerinde olan bölge sayısında bir azalma gözlenmesine karşın, uygun (optimal) olması pek mümkün olmayan büyüklüklerde OSB kararı verildiği de açıktır. Grafikte gözlenen farklılaşma, büyüklük kararlarının belirli analizler doğrultusunda ve uygunluk (optimality) sağlamaya dönük olarak verilmediğine işaret etmektedir. Aynı koşullara sahip yerlerde çok farklı büyüklüklerde OSB kararlarının verilmiş olması da bunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Grafik 2: OSB'lerin Büyüklükleri

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Maliyetler

Vergi indirimleri gibi teşvikler dışında, Türkiye'de OSB politikası kapsamında devletin kaynak tahsisi, altyapı ve arsa maliyetleri için kredi sağlamak biçiminde olmaktadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca her yıl OSB projeleri için ayrılan bütçe, devam etmekte olan OSB yatırımlarına paylaştırılmaktadır. İllerin gelişmişlik düzeylerine göre bu tahsis sisteminde ufak da olsa farklılaşmalar olabilmektedir. Örneğin, gelişmiş illerde Bakanlık, altyapı maliyetlerinin %90'ı için kredi sağlarken, kalkınma da öncelikli illerde bu

oran %99 olmaktadır. Kredilerin geri ödenmesinde de benzer nitelikte farklılaşmalar gözlenmektedir.

1999 yılı sonu itibarıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca OSB projeleri için ödenen toplam kredi miktarı 146 trilyon TL'dir. Bu kaynak, toplam olarak 9857 hektar büyüklükte OSB kurulmasında kullanılmıştır. Bu durumda 1999 yılı sonu fiyatlarıyla OSB'lerde bir hektar arsanın maliyeti 14.8 milyar olarak hesaplanabilir. Ancak, bu rakam sadece altyapı tahsisi ve arsa elde edilmesi süreçlerini içerdiğinden, fabrika inşaat maliyetleri de eklendiğinde, birim maliyetlerin bu rakamın üzerinde olacağı açıktır. Birim OSB'lerin birim maliyetleri incelendiğinde de önceki iki bölümde olduğu gibi ciddi farklılıklar gözlenmektedir. Birim maliyetler arasındaki bu farklılaşma yerel koşulların ve maliyetlerin farklılığı nedeniyle anlaşılabilir gibi görünse de aynı ilde iki farklı bölgenin birim maliyetlerinin birbirinden oldukça farklı oluşu, OSB'ler için uygun-büyükçük çalışmasının yapılmayışı ile açıklanabilir.

Maliyetler ve finansman konusunda ilgili önemli ve ilginç bir diğer tespit ise devam etmekte olan projelerin, anılan Bakanlıkça ayrılan kaynak miktarı ile karşılaştırılmasında açığa çıkmaktadır. Halen toplam büyüklüğü 53228 hektar tutan OSB projesi devam etmektedir. 14.8 milyar hektar maliyeti veri alındığında, mevcut projelerin tamamlanması için Bakanlığın 788 trilyon TL civarında kredi sağlaması gerekmektedir. Bakanlığın 2000 yılı için OSB projelerine ayırdığı bütçe miktarının 21.4 trilyon TL olduğu ve miktarın gelecek yıllarda da aşağı yukarı bu seviyelerde seyredeceği varsayılırsa, mevcut projelerin tamamlanmasının 34 yıl alacağı görülebilecektir. (Bkz: Tablo 4) Bunun anlamı, müteşebbis heyetin varlığı olmadığı gelişmişlik düzeyi düşük illerde OSB'lerin tamamlanmasının uzun yıllar alacağıdır.

Tablo 4 : Kredi Tahsisleri ve Mevcut Projeler

Devam Eden OSB'lerin Toplam Alanı (Hektar)	Bakanlık Tahsisine Göre Hektar Milyetli (Milyar TL)	Tahsis Edilmesi Gereken Kredi Miktarı (Milyar TL)	1999 Sonu İtibarıyla Toplam Tahsis Miktarı (Milyar TL)
53.228	14,8	787.774	60.300
Tahsis Edilmesi Gereken Kredi Miktarı (Milyar TL)	2000 Yılı İçin Ayrılan Kredi Miktarı (Milyar TL)	Karşılama Oranı	Mevcut Projelerin Tamamlanması İçin Gereken Süre (Yıl)
727.474	21.400	3%	34

Politikann Etkililiđi**Doluluk**

Doluluk oranlarının OSB politikası kapsamında kurulan bölgelerin ne denli çekici/cazip olma niteliği kazandıklarını ve dolayısıyla teşvik edici olma özelliğini taşıdıklarını gösterebileceği belirtilmiştir. Bu bölümde politikann Türkiye'deki uygulamasının 1999 yılı sonu itibarıyla sergilediği doluluk oranlarının incelenmesi yapılmaktadır. Bu inceleme, biten ve inşaatı devam eden OSB'lere ilişkin verilerin birlikte değerlendirilmesini içermektedir. Biten OSB'lerin doluluk oranları incelendiğinde, sadece dört OSB'de %100 doluluk

oranı gözlenebilmektedir. 14 adet OSB'de doluluk oranı parsel sayısının yarısından daha azdır. Biten OSB'lerde doluluk ortalaması ise %61'dir. %20'ler düzeyinde doluluk oranına sahip bölge sayısı da oldukça fazladır. Tablo 5'deki rakamlar incelendiğinde, OSB'lerin genelde düşük doluluk oranına sahip oldukları görülmektedir.

Biten ve inşaatı devam eden OSB'ler birlikte değerlendirildiğinde ise doluluk oranı daha da düşmektedir. Bu bölgeler için ortalama doluluk oranı %36'dır. Tümüyle boş olan bölge sayısının az olmadığı Tablo 6'dan anlaşılmaktadır. Bu

Tablo 5: Biten OSB'lerin Doluluk Oranı

OSB ADI	Parsel Sayısı	Faaliyetteki Parsel Sayısı	Doluluk Oranı	OSB ADI	Parsel Sayısı	Faaliyetteki Parsel Sayısı	Doluluk Oranı
ADANA	207	43	%21	İCEL-TARSUS II	61	11	%18
AFYON	228	175	%77	İSTANBUL	223	199	%89
ANKARA	194	180	%93	İZMİR-ATATÜRK	495	370	%75
ANTALYA	139	88	%63	İZMİR-MENEMEN	186	89	%48
AYDIN	119	35	%29	KAYSERİ	399	345	%86
BİLECİK	42	41	%98	KOCAELİ	101	64	%63
BOLU	61	48	%79	KONYA I	74	74	%100
BURDUR	68	30	%44	KONYA II	230	190	%83
BURSA	177	164	%93	KÜTAHYA	101	7	%7
BURSA-İNEGÖL	90	85	%94	MALATYA	193	139	%72
BURSA-M.K.PASA	78	0	%0	MANİSA I	145	145	%100
ÇANKIRI	86	21	%24	MANİSA II	42	36	%86
ÇORUM	89	53	%60	MARDİN	152	58	%38
DENİZLİ	160	120	%75	NİĞDE	118	43	%36
DENİZLİ-ÇARDAK	193	0	%0	SAMSUN	115	64	%56
ELAZIĞ	58	49	%84	SANLIURFA	272	186	%68
ERZURUM	83	66	%80	CERKEZKÖY I	143	119	%83
ESKİŞEHİR I	65	65	%100	TOKAT	47	29	%62
ESKİŞEHİR II	134	118	%88	TRABZON	109	67	%61
GAZİANTEP I	200	200	%100	USAK	353	99	%28
GAZİANTEP II	290	115	%40	YOZGAT	110	0	%0
HATAY	50	28	%56	KIRIKKALE	80	2	%3
İSPARTA I	95	28	%29	BARTIN	36	8	%22
İCEL-TARSUS I	100	16	%16	TOPLAM	6791	4112	%61

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Tablo 6: Biten ve İnşaatı Devam Eden OSB'lerde Doluluk Oranları

OSB ADI	Doluluk Oranı	OSB ADI	Doluluk Oranı	OSB ADI	Doluluk Oranı	OSB ADI	Doluluk Oranı
ADANA	%21	BURSA (Deri)	%0	İCEL-TARSUS	%18	NİĞDE-BOR	%0
ADANA II	%48	BURSA-M.K.PASA	%0	İSTANBUL	%89	ORDU	%55
ADİYAMAN	%0	ÇANAKKALE	%0	İSTANBUL-ÜMRANIYE	%85	SAKARYA I	%8
AFYON	%77	ÇANAKKALE-BİGA	%0	İZMİR-ATATÜRK	%75	SAMSUN	%56
AFYON II	%21	ÇANKIRI	%24	İZMİR-MENEMEN	%48	SİNOP I	%0
AMASYA I	%48	ÇORUM	%60	İZMİR-K.PASA	%0	SİVAS I	%22
AMASYA-MERZİFON	%33	DENİZLİ	%75	İZMİR-TİRE	%2	SANLIURFA	%68
ANKARA	%93	DENİZLİ-ÇARDAK	%0	KARS	%0	CERKEZKÖY I	%83
ANKARA-İVEDİK	%0	DIYARBEKİR	%14	KASTAMONU	%0	CERKEZKÖY II	%0
ANKARA-POLATLI	%0	EDİRNE	%0	KAYSERİ	%86	TOKAT	%62
ANTALYA	%63	ELAZIĞ	%84	KIRIKLARELİ	%5	TOKAT II	%1
ANTALYA II	%0	ELAZIĞ II	%13	KİRSEHİR	%17	TRABZON	%61
AYDIN	%29	ERZİNCAN	%2	KOCAELİ-GEBZE I	%63	TUNCELİ	%0
BALIKESİR	%1	ERZURUM	%80	KOCAELİ-GEBZE II	%0	USAK	%28
BALIKESİR-GÖNEN	%0	ESKİŞEHİR I	%100	KONYA I	%100	USAK (deri)	%0
BİLECİK	%98	ESKİŞEHİR II	%88	KONYA II	%83	YOZGAT	%0
BİLECİK II	%20	ESKİŞEHİR III	%25	KONYA-EREĞLİ	%0	ÇAYCUMA I	%7
BİNGÖL	%0	GAZİANTEP I	%100	KÜTAHYA	%7	AKSARAY	%11
BOLU	%79	GAZİANTEP II	%40	MALATYA	%72	BARTIN	%22
BOLU-DÜZCE	%0	GAZİANTEP III	%5	MANİSA I	%100	İCARAMAN	%44
BOLU-GEREDE I	%0	İRESUN	%0	MANİSA II	%0	KIRIKKALE	%3
BURDUR	%44	HATAY	%56	MANİSA-AKHİSAR	%9	KARABÜK	%0
BURSA	%93	HATAY-ANTAKYA	%0	K.MARAS	%0	KİLİS	%14
BURSA-DEMİRTAS	%72	İSPARTA I	%29	MARDİN	%38	OSMANIYE	%0
BURSA-İNEGÖL	%94	İCEL	%16	NİĞDE	%36	TOPLAM	%36

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

bölgeler içinde hiç parsel tahsisi yapılmamış bölgelerin de bulunması, OSB'lere olan talebin yetersiz olduğu biçiminde açıklanabilir. Doluluk oranlarına ilişkin veriler OSB'lere ilişkin talebin yetersizliğini ve bölgelerin girişimciler için yeterince çekici ve cazip kılınmadığını göstermektedir. Kanımızca bu da, Türkiye'de OSB politikasının, özendirici bölgeler oluşturma konusunda pek de etkili olamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Arsa Arzı

Bu bölümdeki incelemede, 1999 yılı sonu itibariyle OSB'lerde faaliyette bulunan firmaların sektörel dağılımı esas alınmış ve veriler o sektörlerde Türkiye'deki toplam firma sayısı ile karşılaştırılarak OSB'lerin firmalara arsa arzı yaratmadaki etkinliği sorgulanmıştır. Tablo 7, bu incelemenin sonuçlarını göstermektedir. Genel bir saptama yapılacak olursa; OSB'lerde yer alan firmalar Türkiye genelindeki firmaların yalnızca sadece %2'sini kapsamaktadır. Bu da, OSB'ler ile yaratılan arsa arzının oldukça kısıtlı düzeyde kaldığını göstermektedir.

İnceleme alt sektörler temelinde kaydırıldığında da benzer sonuçlar elde edilmektedir. Alt sektörlerin hemen hemen tümünde OSB'ler ile yaratılan arsa arzının %2-3'ler düzeyinde kaldığı anlaşılmaktadır. Sadece kimya-petrol-plastik sanayinde bu oran %20'lere çıkmaktadır. Anılan sektörde oranın yüksekliği ihtisas OSB'lerin varlığı ile açıklanabilir. Türkiye'de OSB politikası kapsamında oluşturulan bölgeler içinde ihtisas OSB'lerin oranı oldukça düşük kalmaktadır. 263 OSB kararının 28 tanesi ihtisas OSB olarak verilmiştir. İhtisas OSB'lerin 5 tanesi de kimya-petrol-plastik sektöründe ihtisaslaşmış bölgelerdir. Bu sektörde gözlenen %20'lik arsa arzı

oranı, bir yandan bu sektörde ihtisaslaşmış OSB'lerin varlığı ile açıklanabilirken öte yandan bu sektördeki toplam firma sayısının diğer sektörlerle oranla oldukça düşük oluşunun da bunda etkili olduğu düşünülebilir. Özetle, sonuçlar OSB'lerin arsa arzı yaratmadaki etkinliğinin oldukça kısıtlı olduğunu göstermektedir.

Dengeli Bölgesel Gelişme

OSB'lerin dengeli bölgesel gelişme hedefindeki etkinliğine ilişkin inceleme, bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ve verilen kararların ilişkisi üzerine yapılabilir. Kalkınmada öncelikli iller/yörelere kavramı, gelişme düzeyi açısından ülke ortalamasının altında kalan illere yatırımların yönlendirilmesi ve özendirilmesini sağlama amaçlı kimi teşvik ve yardımların düzenlenmesi anlamına geldiği açıktır. Bu nedenle kalkınmada öncelikli iller için verilen OSB kararlarının incelenmesi dengeli bölgesel gelişme hedefinin gerçekleştirme düzeyinin gözlenmesi açısından anlamlı olacaktır. Tablo 8'deki verilere göre, kalkınmada öncelikli illerden sadece 13'ünde bitmiş OSB bulunmaktadır. Bu da genel toplamın yaklaşık %28'ine denk düşmektedir. Tüm kararlar dikkate alındığında da sonuç hemen hemen aynıdır. Toplam OSB kararlarının %34'ü kalkınmada öncelikli iller için verilmiş durumdadır. Bu oranlar, dengeli gelişmeyi hedefleyen bir politika kapsamında oldukça düşük sayılabilir. Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesini hedefleyen politika kapsamında verilen kararların çok büyük bölümünün gelişmiş il ve bölgelerde olması, anılan hedefin "sözde" kaldığını göstermektedir. Ayrıca kalkınmada öncelikli illerde bulunan OSB'lerin doluluk oranlarının düşük oluşu da bir diğer önemli bulgudur. Bu illerde yer alan OSB'lerin ortalama doluluk oranı

Tablo 7: OSB'lerin Arsa Arzına Katkısı

EKONOMİK FAALİYET KOLLARI	OSB'lerdeki Firma Sayısı	Türkiye'deki Toplam Firma Sayısı	OSB'lerde Yer Seçenlerin Yüzdesi
31. Gıda, İçki ve Tütün Sanayi	449	20656	%2,2
32. Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	1174	48726	%2,4
33. Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	213	49601	%0,4
34. Kağıt-Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi	96	8217	%1,2
35. Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayi	416	2082	%20,0
36. Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	265	7811	%3,4
38. Metal Eşya-Makine ve Teçhizat, Ulaşım Aracı, İlimi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi	956	50206	%1,9
3. İMALAT SANAYİ TOPLAMI	3569	187299	%1,9

Tablo 8: Kalkınmada Öncelikli İllerdeki OSB Kararları

Kalkınmada Öncelikli İller	Bilen OSB Sayısı	Toplam OSB Kararı Sayısı	Bilen OSB Yüzdeleri	Toplam OSB Kararı Yüzdeleri	Doluluk Oranı	Kalkınmada Öncelikli İller	Bilen OSB Sayısı	Toplam OSB Kararı Sayısı	Bilen OSB Yüzdeleri	Toplam OSB Kararı Yüzdeleri	Doluluk Oranı
ADIYAMAN	0	1	%0,00	%0,40	-	MARDIN	1	1	%2,10	%0,40	%38
AĞRI	0	1	%0,00	%0,40	-	MUŞ	0	1	%0,00	%0,40	-
AMASYA	0	3	%0,00	%1,10	-	SİRT	0	1	%0,00	%0,40	-
ARDAHAN	0	1	%0,00	%0,40	-	SİNOP	0	3	%0,00	%1,10	-
ARTVİN	0	0	%0,00	%0,00	-	SİVAS	0	2	%0,00	%0,80	-
BARTIN	1	2	%2,10	%0,80	%22	SANLIURFA	1	5	%2,10	%1,90	%68
BATMAN	0	1	%0,00	%0,40	-	SİRİNAK	0	2	%0,00	%0,80	-
BAYBURT	0	1	%0,00	%0,40	-	TOKAT	1	5	%2,10	%1,90	%62
BİNGÖL	0	1	%0,00	%0,40	-	TUNCELİ	0	1	%0,00	%0,40	-
BİTLİS	0	1	%0,00	%0,40	-	VAN	0	1	%0,00	%0,40	-
CANAKKALE	0	0	%0,00	%0,00	-	YOZGAT	1	1	%2,10	%0,40	%0
ÇANKIRI	1	1	%2,10	%0,40	%24	ZONGULDAK	0	6	%0,00	%2,30	-
CORUM	1	3	%2,10	%1,10	%60	OSMANIYE	0	2	%0,00	%0,80	-
DIYARBEKİR	0	1	%0,00	%0,40	-	AKSARAY	0	1	%0,00	%0,40	-
ELAZIĞ	1	5	%2,10	%1,90	%84	GİRESUN	0	1	%0,00	%0,40	-
ERZİNCAN	0	1	%0,00	%0,40	-	KARAMAN	0	2	%0,00	%0,80	-
ERZURUM	1	2	%2,10	%0,80	%80	KIRIKKALE	0	2	%0,00	%0,80	-
GÜMÜŞHANE	0	1	%0,00	%0,40	-	KİRSEHİR	0	1	%0,00	%0,40	-
HAKKARİ	0	1	%0,00	%0,40	-	NİĞDE	1	2	%2,10	%0,80	%36
İĞDIR	0	1	%0,00	%0,40	-	ORDU	0	3	%0,00	%1,10	-
K.MARAS	0	1	%0,00	%0,40	-	RİZE	0	1	%0,00	%0,40	-
KARABÜK	0	1	%0,00	%0,40	-	NEVSEHİR	0	1	%0,00	%0,40	-
KARS	0	2	%0,00	%0,80	-	TRABZON	1	3	%2,10	%1,10	%61
KASTAMONU	0	2	%0,00	%0,80	-	SAMSUN	1	3	%2,10	%1,10	%56
KİLİS	0	1	%0,00	%0,40	-	Toplam	13	89	%27,70	%33,80	%53
MALATYA	1	3	%2,10	%1,10	%72	Gen Toplam	47	263	%100,00	%100,00	%61

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

%53'dür. Az gelişmiş illerde yer alan az sayıda OSB'nin yarı yarıya doluluk oranı sergilemesi, sanayinin bu il ya da bölgelere yaygınlaştırılması ve yönlendirilmesi yoluyla dengeli gelişmenin sağlanması hedefine yeterince ulaşamadığını göstermektedir.

Kalkınmada öncelikli olmanın yanında iller ve bölgeler açısından gelişmede geri kalma durumunun bir başka göstergesi de milli gelirden alınan paylar olabilir. Dengeli bölgesel gelişme hedefi ve OSB kararları arasındaki karşılaştırma bir de bu kanaldan yapılabilir. İllerin ve bölgelerin milli gelirden aldıkları paylar ve OSB kararlarının birlikte incelenmesi Tablo 9'da verilmektedir. Tablodaki veriler milli gelirden alınan paylar ve OSB kararları arasında bir ilişkiye işaret etmektedir. Ne var ki dengeli bölgesel gelişme hedefi açısından bu ilişkinin olumlu olduğunu söylemek zordur. Gelişmiş illerde ve bölgelerde az gelişmiş illere ve bölgelere nazaran çok daha fazla sayıda OSB kararı bulunmaktadır. Örneğin milli gelirin yarısından fazlasını alan Marmara ve Ege bölgeleri için verilen OSB kararları da yine yaklaşık olarak toplam kararların yarısına denk düşmektedir. Benzer bir biçimde milli gelirden aldığı paylar düşük olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için verilen OSB kararları da yine düşük

kalmıştır. OSB'lerin endüstriyel gelişmeyi sağlamak amacıyla az gelişmiş bölgelere kurulması bir hedef olarak konuşulmasına karşın uygulama tersi biçimde gelişmiştir. Şüphesiz az gelişmiş bölgelerde fazla sayıda OSB'nin kurulması da, gelişimin bu bölgelere yönlendirilmesinde tek başına yeterli olmazdı. İngiltere'de OSB politikasını düzenleyen kuruma verilen yetkiler sadece az gelişmiş bölgelere devlet desteği ile OSB'ler kurulması ile sınırlı kalmamıştır. Kurum gelişmiş bölgeler için gelen yatırım taleplerini reddetmek

Gelişmiş illerde ve bölgelerde az gelişmiş illere ve bölgelere nazaran çok daha fazla sayıda OSB kararı bulunmaktadır.

ve bunları az gelişmiş bölgelerde kurulan OSB'lere yönlendirmek yetkisine de sahip olmuştur. Bu da, OSB politikasının gelişmenin yönlendirilmesinde etkili bir araç olması durumunu yaratabilmiştir. (Goss 1962 ve Alexander 1963) Türkiye'deki uygulama ise bunun tam tersi yönde bir durumu göstermektedir. Politika ile bir yandan az gelişmiş bölgelere sanayinin yönlendirilmesi hedeflenirken öte yandan gelişmiş bölgeler için çok fazla sayıda OSB kararı verilerek gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farkın birinciler lehinde büyümesi bir anlamda teşvik edilmiştir. Gelişme düzeyi farklı bölgelere uygulanan teşvikler ve muafiyetler arasındaki farkında küçük oluşu bu eğilimi daha da güçlendirmiştir.

Teşvikler arasındaki fark, girişimci açısından, az gelişmiş bölgelere yatırım yapma riskinin alınmasını gerektirecek bir düzeyde olmaması ve gelişmiş illerde/bölgelerde OSB'lerde yerleşme fırsatının olması, politikanın dengeli gelişme hedefine ulaşmadaki etkisini oldukça azaltmıştır.

Değerlendirme Sonuçları

Türkiye'de OSB politikası, -tekil örnekler dışında- hedeflerine ulaşmakta yetersiz ve başarısız olmuştur. Bu çalışmada, politikanın etkili ya da başarılı oluşu, doluluk oranları ve hedeflerin gerçekleşme düzeyi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Öncelikle, doluluk oranları OSB'lerin girişimci açısından cazip/çekici bölgeler

Finansman sistemindeki sorunlar ve süre uzunluğu, OSB'lerin düşük maliyetler ve uygun ödeme olanakları ile kısa sürede endüstriyel arsaya sahip olma imkanı sağlamamasına neden olmaktadır.

Tablo 9: OSB Kararlarının Milli Gelirden Alınan Paylar ile Karşılaştırmalı Dağılımı

İller ve Bölgeler	Milli Gelirden Alınan Pay (%)	OSB Kararı	OSB Karar Yüzdesi	İller ve Bölgeler	Milli Gelirden Alınan Pay (%)	OSB Kararı	OSB Karar Yüzdesi
MARMARA	37,4	54	%20,5	KARADENİZ	9,3	45	%17,1
İSTANBUL	21,8	5	%1,9	SAMSUN	1,5	3	%1,1
BURSA	4,5	11	%4,2	BOLU	0,9	7	%2,7
KOCAELİ	4,4	11	%4,2	ZONGULDAK	0,9	6	%2,3
BALIKESİR	1,6	4	%1,5	TRABZON	0,8	3	%1,1
SAKARYA	1,1	3	%1,1	KARABÜK	0,7	1	%0,4
TEKİRDAĞ	1,1	8	%3,0	ÇORUM	0,7	3	%1,1
ÇANAKKALE	0,9	2	%0,8	TOKAT	0,7	5	%1,9
KIRKLARELİ	0,8	1	%0,4	ORDU	0,7	3	%1,1
BİLEÇİK	0,6	7	%2,7	KASTAMONU	0,4	2	%0,8
EDİRNE	0,6	2	%0,8	GİRESUN	0,4	1	%0,4
EGE	17,3	57	%21,7	RİZE	0,4	1	%0,4
İZMİR	8	18	%6,8	ARTVIN	0,4	0	%0,0
MANİSA	2,6	7	%2,7	AMASYA	0,3	3	%1,1
AYDIN	1,7	6	%2,3	SİNOP	0,2	3	%1,1
DENİZLİ	1,5	6	%2,3	BARTIN	0,1	2	%0,8
MUĞLA	1,5	4	%1,5	GÜMÜŞHANE	0,1	1	%0,4
KÜTAHYA	0,9	4	%1,5	BAYBURT	0,1	1	%0,4
AFYON	0,7	9	%3,4	G.DOĞU ANADOLU	5,1	18	%6,8
UŞAK	0,4	3	%1,1	G.ANTEP	1,5	5	%1,9
İÇ ANADOLU	15,5	43	%16,3	DIYARBEKİR	1,1	1	%0,4
ANKARA	7,5	9	%3,4	SANLIURFA	0,9	5	%1,9
KONYA	2,1	10	%3,8	ADİYAMAN	0,4	1	%0,4
ESKİŞEHİR	1,1	5	%1,9	MARDİN	0,4	1	%0,4
KAYSERİ	1,1	6	%2,3	BATMAN	0,3	1	%0,4
SİVAS	0,6	2	%0,8	SİRT	0,2	1	%0,4
KIRIKKALE	0,6	2	%0,8	KİLİS	0,2	1	%0,4
NEVŞEHİR	0,5	1	%0,4	ŞİRNAK	0,1	2	%0,8
KARAMAN	0,4	2	%0,8	DOĞU ANADOLU	3,4	22	%8,4
NİĞDE	0,4	2	%0,8	MALATYA	0,8	3	%1,1
YOZGAT	0,4	1	%0,4	ELAZIĞ	0,6	5	%1,9
AKSARAY	0,3	1	%0,4	ERZURUM	0,5	2	%0,8
KIRSEHİR	0,3	1	%0,4	VAN	0,3	1	%0,4
ÇANKIRI	0,2	1	%0,4	KARS	0,2	2	%0,8
AKDENİZ	12	24	%9,1	ERZİNCAN	0,2	1	%0,4
ADANA	3,4	5	%1,9	ARDAHAN	0,1	1	%0,4
ANTALYA	2,6	3	%1,1	İĞDIR	0,1	1	%0,4
MERSİN	2,5	4	%1,5	AĞRI	0,1	1	%0,4
HATAY	1,6	4	%1,5	BİTLİS	0,1	1	%0,4
K.MARAS	1	1	%0,4	MUS	0,1	1	%0,4
ISPARTA	0,5	4	%1,5	BİNGÖL	0,1	1	%0,4
BURDUR	0,4	3	%1,1	TUNCELİ	0,1	1	%0,4
				HAKKARİ	0,1	1	%0,4
				TOPLAM	100	263	%100,0

Kaynak 1: Sönmez (1998)

Kaynak 2: San. Ve Tic. Bak.

PLANLAMA
2001/1-2

olmadığını göstermektedir. 47 adet bitmiş OSB'nin sadece dört tanesinde yüzde yüz doluluk oranı gözlenmektedir. Biten OSB'lerin ortalama doluluk oranı ise %61 oranındadır. İnşaat halindeki OSB'ler de değerlendirilmeye dahil edilince bu oran %36'ya kadar gerilemektedir. Düşük doluluk oranları, OSB'lerin girişimcileri çekmekte yetersiz kaldığını ve de politikanın teşvik edici olma özelliği taşıyamadığını gösteriyor.

OSB politikasının hedeflerinden birisi girişimcilere planlı ve altyapılı endüstriyel arsa arzı sağlanması olarak belirtilmişti. Ne var ki, OSB'lerde yer seçen firmalar, Türkiye'de faaliyet gösteren toplam firma sayısı ile karşılaştırıldığında, OSB'lerin arsa arzı yaratılmasındaki katkısının oldukça sınırlı olduğu gözlenmektedir. İmalat sanayinde faaliyet gösteren firmalardan yalnızca %2'si OSB'ler bünyesinde yer seçmişlerdir. İmalat sanayinin alt sektörleri incelendiğinde sonuç yine aşağı yukarı aynı kalmaktadır. Sadece kimya sanayinde bu oran %20'lere ulaşmaktadır. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı gibi, OSB'ler firmalara arsa arzı yaratılmasında oldukça sınırlı etkiye sahiptir.

Dengeli bölgesel gelişme hedefi ele alındığında da durum benzerdir. Gelişmişlik düzeyi Türkiye ortalamasının altında kalan kalkınmada öncelikli iller için verilen OSB kararları beklenin aksine düşük olmuştur. Bu kapsama giren 50 ilin sadece 13'ünde bitmiş ve/veya inşaat halinde OSB bulunmaktadır. Tüm kararlar değerlendirildiğinde ise, kalkınmada öncelikli iller için verilen OSB kararları toplamın %35'ine karşılık gelmektedir. Ayrıca bu bölgelerdeki doluluk oranlarının da düşük oluşu, az gelişmiş bölgelere sanayinin yönlendirilmesi ve dengeli bölgesel gelişmenin sağlanması hedeflerine yeterince ulaşamadığını göstermektedir. Bölgesel gelişme hedeflerine ilişkin yukarıdaki bulgular; OSB kararları ile illerin ve bölgelerin milli gelirden aldıkları pay ile belirlenen gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında da geçerli görünmektedir. İllerin ve bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ile verilen OSB kararları arasında, dengeli bölgesel gelişme hedefi dikkate alındığında, negatif/olumsuz bir ilişki saptanmaktadır. Marmara ve Ege gibi milli gelirin yarısından fazlasını alan bölgeler için verilen OSB kararları tüm kararların yarısında

denk düşmektedir. Az gelişmiş bölgeler için verilen OSB kararları da bu bölgelerin milli gelirden aldıkları düşük paylar ile koşulluk göstermektedir. Bir yandan gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerde daha az sayıda endüstriyel arsa arzı yaratılırken, diğer yandan gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgelerdeki teşvikler arasındaki farkın az olmasının sonucu olarak OSB'ler, girişimciler için az gelişmiş bölgelere yatırım yapmayı teşvik edecek, sağlayacak bir araç olma özelliği kazanamamıştır.

OSB'lerin tamamlanma süreleri de sürecin Türkiye'de oldukça yavaş gerçekleştirildiğini göstermektedir. OSB projelerinin ortalama tamamlanma süresi 10 yıla yakındır. Bu süreye fabrika inşaatları için geçen süre de eklenince OSB'lere yerleşme süresinin daha da uzun olduğu anlaşılmaktadır. Sürenin uzamasında önemli etkenlerden biri de, politikanın etkin biçimde finanse edilemeyişi olabilir. OSB politikası kapsamında verilen karar sayısının artışına oranla projeler için ayrılan bütçenin kısıtlı oluşu, OSB'lerin tamamlanma süresini geciktirmektedir. Finansman sistemindeki sorunlar ve süre uzunluğu, OSB'lerin düşük maliyetler ve uygun ödeme olanakları ile kısa sürede endüstriyel arsaya sahip olma imkanı sağlamamasına neden olmaktadır. Bu da bölgelerin girişimciler açısından cazip ve çekici olması engellemektedir. Belirtildiği üzere, politikanın hedeflerine ulaşmadaki etkililiğini belirleyen en önemli koşullardan birisi bölgelerin cazip/çekici merkezler olmasıdır.

OSB'lerin büyüklükleri incelendiğinde de, uygun büyüklüğü sağlamaya yönelik bir çalışma yapılmadığı ve büyüklük kararlarının neredeyse gelişmiş bölgelere verildiği, büyüklükler arasındaki farklılaşmanın boyutundan anlaşılmaktadır. Aynı il ya da yerelinde birbirinden oldukça farklı büyüklüklerde OSB kararı veriliyor oluşu, politika kapsamında uygun büyüklüklerin belirlenmesine yönelik çalışmaların yokluğuna işaret etmektedir.

Etkisizliğin/Başarısızlığın Nedenleri

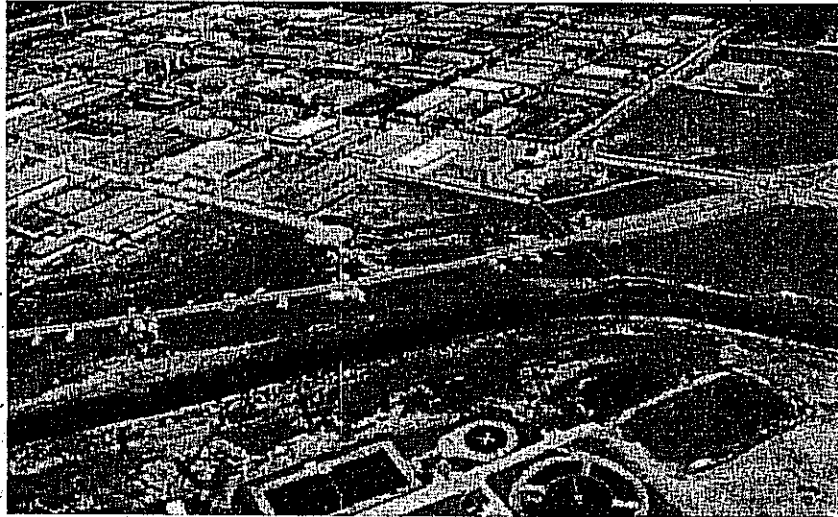
OSB politikasının hedeflerine ulaşmada yetersiz kalmasının nedenleri üç başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki, hedeflerin çelişkili yapısı, ikincisi devletin tutumu ve son olarak ise proje-öncesi etkili bir planlama sürecinin gerçekleştirilememesidir.

OSB politikasının ile hedeflenenlerinden özellikle iki tanesi, arsa arzı yaratılması ve dengeli bölgesel gelişmenin sağlanması hedefleri arasında fannım gereği bir çelişirlik vardır. Bir yandan arsa tahsisi sağlamaya yönelmek ve diğer yandan endüstriyel gelişmeyi yönlendirmek hedeflerinin aynı politik araçla gerçekleştirilmesi olası değildir. Bu ancak politikanın kapsamının zenginleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi ile gerçekleştirilebilir. Oysa Türkiye'deki uygulama bunu başaramamış değildir. Politikanın kapsamı hedefler ile ilişkili bir çeşitliliği barındırmamaktadır. Aynı politik araç ile çoğul hedeflere ulaşılacağı varsayılmıştır. Yerel farklılıklar ve olanaklar ile beklentilerin değerlendirilmesini müteakip bir kapsamın belirlenmesine yönelinmemiştir. Ayrıca teşvik sisteminde hedeflerdeki farklılaşmayı sağlayacak nitelikte bir farklılaşma sağlanamamıştır. Az gelişmiş bölgeler için belirlenen teşvikler nitel ve nicel olarak, bu bölgelerde yer seçmenin riski ile ikame edilebilir düzeye erişememiştir. Böylelikle doğal olarak çelişen hedeflerin birlikte gerçekleştirilmesi olanaklı olamamıştır.

Politikanın başarısız oluşuna bir diğer neden olarak devletin bu konudaki tutumu da gösterilebilir. Politikayı uygulamadan sorumlu olan kurumlar herşeyden önce beklentilerinde ve beklentilere ulaşılması için gerekli olan önkoşulların yerine getirilmesinde açık olmalı ve kararlı bir tutum sergilemelidirler. Türkiye'de devletin bu türden bir tutum içine girdiğini söylemek zordur. Öncelikle, politikanın uygulanması süreci kısa

zamanda popülist bir yapıya evrilmiştir. Hima-yeci siyasal ilişkilerin geçerli olduğu sistemlerde kamusal kaynak tahsisini esas alan politika ve yatırımların "iktidar nimetine" dönüşmesi kaçınılmazdır. OSB politikasının uygulaması da bunu göstermektedir. Hemen her ilde, OSB kurulması yönündeki yerel ve merkezi siyasal baskıların sonucu olarak, OSB kararlarının sayısı her yıl hızlı bir biçimde artmıştır. Merkezi siyasal baskılar sonucunda yerel olanaklara ve kısıtlara bakılmaksızın OSB kurulması kararı verilirken, yerel baskılar sonucunda da bölgenin büyüklüğü, yeri gibi özelliklerin belirlenmesi süreci bir anlamda dejenere edilmektedir. Diğer yandan, büyüklüklerin uygun (optimal) olmayacak düzeylere çıkarılması, politikanın finansmanı üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Her yıl verilen OSB kararlarındaki artışa karşın kaynak tahsisinin aynı düzeylerde kalması, projelerin yeterli ve düzenli finanse edilmesini engellemiş ve projelerin tamamlanma sürelerinde gecikmelere, sürelerin uzamasına yol açmıştır. 1999 yılı sonu itibariyle verilen kararların tamamlanması mevcut kaynaklar ile 34 yıl gibi bir zaman dilimi gerektirirken, OSB kararı sayısı her yıl artmaya devam etmektedir.

Yazının önceki bölümlerinde politikanın kapsamının çeşitlendirilemediğinden söz edilmişti. Bunun nedeni, proje-öncesi etkin bir planlama sürecinin olmayışdır. Politikanın iç dinamikleri ve parametrelerinin, hedefler ve yerel koşullar doğrultusunda farklılaşabileceği ve bunlar ara-

PLANLAMA
2001/1-2

sındaki seçmenin doğru yapılmasının başarıdaki önemi vurgulanmıştı. Ancak Türkiye'deki uygulama bu sürecin etkin bir biçimde gerçekleştirilemediğini göstermektedir. OSB'nin konumundan, bölgenin özelliklerine ve tipolojisine kadar tüm parametrelerin belirlenmesi kendiliğinden gelişen bir süreç olmuştur. Bu politikanın yasal çerçevesinin tarihsel gelişimi ile de ilgilidir. 40 yıldır uygulanmakta olan OSB politikasına ilişkin mevzuat eklektik bir tarzda gelişmeye devam etmektedir. Bu devamlılık güncel gelişmelerin izlenmesi ve politikanın bu gelişmeler doğrultusunda yeniden tasarlanması amaçlı değil yıllardır eksik kalan ve yasal dayanaktan yoksun kimi uygulamaların yasal meşruiyetini kazanması maksatlı olarak yapılmaktadır.

Sonuç

OSB politikasının mevcut biçimiyle uygulamaya devam edilmesinin, kamuşal kaynakların etkin ve verimli kullanılmasında ve politikanın hedeflerine ulaşmasında olumlu sonuçlar sağlamayacağı açıktır. Politikanın geleceğine yönelik çalışmalar, OSB'lerin cazip/çekici merkezler olmasını sağlayacak nitelikte bir dönüşüm ve yeniden kurgulanma sürecini içermelidir. Kısa erimde ise, mevcut projelerin bitirilmesi esas alınmalı ve daha fazla OSB kararı verilmemelidir. Karar sayısının sürekli artışı, proje başına düşen kaynak miktarını daha da azaltacağından, politikanın mevcut olumsuz sonuçlarının devamlılığı kaçınılmaz olacaktır. Gelişmiş illerden gelecek talepler çevre ile ya da bölgelerdeki düşük doluluk oranlarına sahip mevcut OSB'lere yönlendirilmelidir.

Bölgesel eşitsizliklerin giderek derinleştiği günümüzde, dengeli bölgesel gelişme ya da bölgeler arası gelişme farklarının azaltılması biçiminde kurgulanan hedefler her zaman olduğundan daha fazla önem taşımaktadır. OSB politikasında yapılacak dönüşüm ve yeniden yapılanma çalışması bu hedefi titizlikle (yeniden) ele almalı, ve politikanın kapsamının bu yönde bir değişim/gelişim göstermesine uygunlaşmalıdır.

Yeniden kurgulanma çalışmasının kaçınılmaz olarak içermesi gereken bir diğer konu ise sanayi bölgeleri üzerindeki güncel gelişmelerin izlen-

mesi ve sisteme bütünleştirilmesinin sağlanmasıdır. Türkiye'de uygulanmakta olduğu biçimiyle OSB uygulamasının gelişmiş ülkelerin gündeminde artık yer almadığı bilinmektedir. Bilginin endüstriyel üretime dışsal katkı sağlamanın ötesine geçmesi ve bilginin kendisinin bir üretim haline gelmesi sanayi bölgelerinin yapısında da değişikliklere yol açmaktadır. Sanayi bölgeleri sadece endüstriyel üretimin yer aldığı değil aynı zamanda bilginin de üretilerek üretim sürecine eklenildiği bölgeler olarak tasarlanmakta ve uygulanmaktadır. OSB politikası için gerçekleştirilecek dönüşümün bu güncel gelişmeleri de içermesi önemli ve gereklidir.

Kaynaklar

- Alexander, P.C., 1963, "Industrial Estates In India", Asia Publishing House, New York
- Ardoğan, L., 1983, "Türkiye'de ve Dünya'da Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları", TOBB Yayınları No: 311/1983-1, Ankara
- Blackman, T., 1995, "Urban Policy in Practice", Routledge Publications, London & New York
- Bredo, W., 1960, "Industrial Estates Tool For Industrialisation", The Free Press, Glencoe, Illinois
- Çezik, A.; Eraydın, A., 1982, "Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri (1961-1981)", DPT Yayınları No: 1839, Ankara
- Forbes, J., 1974, "Studies in Social Science and Planning", Wiley Publications, New York
- Goss, A., 1962, "British Industry and Town Planning", Fountain Press, London
- Sönmez, M., 1998, "Bölgesel Eşitsizlik Türkiye'de Doğu-Batı Uçurumu", Alan Yayıncılık No: 177, İstanbul
- Birleşmiş Milletler Teşkilatı 1978, "The Effectiveness of Industrial Estates in Developing Countries", Birleşmiş Milleler Yayınları, New York

Az gelişmiş bölgeler için belirlenen teşvikler nitel ve nicel olarak, bu bölgelerde yer seçmenin riski ile ikame edilebilir düzeye erişememiştir. Böylelikle doğal olarak çelişirlik taşıyan hedeflerin birlikte gerçekleştirilmesi mümkün olamamıştır.